

Ніжинський державний педагогічний університет
імені Миколи Гоголя

ЛІТЕРАТУРА ТА КУЛЬТУРА ПОЛІССЯ

Випуск 27

*Регіональна історія та культура в українському
та східноєвропейському контексті*

Ніжин-2004

22. Пташинський П. Німецько-австрійська інтервенція на Україні: Матеріали до історії Жовтневої революції та громадянської війни на Україні. – Харків: Пролетар, 1933. – Т. 1. – С. 219.
23. Попов М. Жовтень на Україні. – Київ: Партвидав ЦК КП(б)У, 1934. – С. 21.
24. Короливский С. Украинское национальное движение в период подготовки и проведения Октябрьской революции // История СССР. – Москва, 1965. – № 5. – С. 9.
25. Шумський О. Стара й нова Україна // Червоний шлях. – Харків, 1923. – С. 92.
26. Затонський В. Уривки зі спогадів про українську революцію// Літопис революції. – Харків, 1929. – № 4. – С. 140.
27. Пташинський П. Німецько-австрійська інтервенція на Україні: Матеріали до історії Жовтневої революції та громадянської війни на Україні. – Харків: Пролетар, 1933. – Т. 1. – С. 219.
28. Рубач М. До історії української революції (Замітки й документи: грудень 1917–січень 1918 р.) // Літопис революції. – Харків, 1926. – № 1. – С. 55.
29. Рубач М. Проти ревізії більшовицької схеми рушійних сил та характеру революції 1917 року на Україні // Там само. – 1930. – № 5. – С. 43.
30. Любченко М. Чотири роки української еміграції // Червоний шлях. – Харків, 1923. – № 2. – С. 111–129; його ж. Далі шляхом розкладу (Українська еміграція в 1923 р.). – Там само. – 1924. – № 1–2. – С. 92–111; Мотузка М. Українська контрреволюційна еміграція. – Харків: Державне видавництво України, 1928; Пташинський П. Другий інтернаціонал і український соціал-фашизм у боротьбі проти пролетарської революції. – Б. м.: Пролетар, 1932.

П.П. Гай-Нижник

Інтелігент, політик, державний дія УНР (М.Є. Кривецький – забутий патріот України)

Нинішнє покоління істориків, на жаль, мало знає про людей, які відігравали свого часу, у далеких 1917–1920-х роках, одну з основних ролей у створенні господарчих підвалин при розбудові незалежної держави Україна на початку ХХ століття взагалі і її фінансової системи зокрема. Проте державотворення, як відомо, то не лише політичні інтриги, війни, галасливі промови тощо, але й непоказна (часто невдячна) праця людей, які прагнуть покласти в основу молодій державності підпорки господарчої системи, що забезпечила б її громадянам добробут, а країні економічне процвітання. Серед таких будівничих кращого майбутнього для нашої Вітчизни у фінансовій сфері за часів її національно-державного відродження 1917–1920 рр. був, між багатьох інших, й М.Є. Кривецький. Михайло Єремійович був широко відомим у російських та українських інтелігентських та фінансових колах економістом ще до революційних подій, що відбулися в імперії Романових 1917 р., а з утворенням Української Народної Республіки долучився до будівництва національної державності у грошовій та банківій галузях.

Як колишній працівник Міністерства фінансів Росії у Петрограді він мав певний досвід організації державних фінансів, і тогочасні українські провідники справедливо сподівалися на плідну і корисну працю М. Кривецького у справі створення вітчизняної фінансово-банкової системи. Як і переважна більшість тогочасної української інтелігенції, М. Кривецький розподіляв соціалістичні узріння. Він вступив до партії українських соціалістів-федералістів, а потім пристав до соціалістів-самостійників [1].

З утворенням Центральної Ради і уряду України його обирають на радника генерального секретаря фінансів і керівника Кредитової канцелярії. Згодом він отримав важливі у державній системі посади директора відділу Державної скарбниці УНР та 18 грудня 1917 р. Державного банку УНР [2]. З його ім'ям пов'язано випуск перших українських банківських нот державного рівня. М. Кривецький сформулював (підписав) першу банкноту самостійної Української держави (УНР) – державний кредитовий білет вартістю 100 крб., яку було емітовано 5 січня 1918 р (в грудні 1917 р. за ст. ст.) [3].

Він є автором досі не відомої фахівцям та дослідникам, але надзвичайно вагомої для розуміння економічної стратегії УНР на майбутні після 1917 р. роки, доповіді-дослід (допомогу в обрахунках йому надав професор економіки польського походження А.А. Вольський) “Економико-финансовые перспективы Украинской Республики и ближайшие экономические, финансовые и политические задачи Генерального Секретариата. Краткие соображения М.И. Кривецкого” (від 29 грудня 1917 р. за ст. ст.) [4]. Рік 1917-й закінчувався початком україно-більшовицької війни. 1918-й обіцяв бути важким і непевним. Разом з тим київські можновладці (в контексті ескалації воєнних дій з більшовиками) мали визначитися у своєму ставленні до офіційного статусу федеративного перебування УНР у складі Росії взагалі. Урядові необхідно було зважати не лише на політичні, але й на господарські вигоди та недоліки як за умови перебування України у складі всеросійської федерації, так і за можливості самостійного державного існування УНР. Дану ситуацію проаналізував перший директор Державного банку і Державної скарбниці УНР М. Кривецький. Значний за обсягом і ґрунтовний за змістом документ під назвою “Економико-финансові перспективи Української Республіки і найближчі економічні, фінансові та політичні завдання Генерального Секретаріату. Короткі міркування М.І. Кривецького” було підготовлено 29 грудня 1917 р.

У документі ретельно розглядалося питання стосовно перебування українських земель у складі Російської імперії за останнє перед вибухом світової війни п'ятиріччя (1908–1912) і перспективи подальшого розвитку країни після завершення воєнних дій як за умови її перебування тепер уже у федерації всеросійській, так і поза нею. Безпосередньо про фінансову сферу йшлося у VII та VIII розділах (відповідно: VII. Державні фінанси; VIII. Кредит і гроші) доповідної. Головне питання розділів (що простежується протягом усього документу): чи в змозі УНР вести власні фінансові справи, створити (і на яких засадах) дієздатну національну грошову систему як самостійне державне утворення. Автором було здійснено детальний (по можливості) аналіз фінансового стану України як складової частини Російської імперії в останні передвоєнні роки. Перш за все, згідно з губернськими смітними надходженнями й витратами, було визначено (окремо по губерніях) державні фінанси України у складі імперії Романових у період з 1908 до 1912 р. [5]. Підсумовуючи дані по усіх дев'яти українських губерніях, М. Кривецький дійшов таких висновків:

“а) у п'ятиріччя, що розглядається, доходи України збільшилися на 107.296.000 руб., або із залишком на 31 %, а витрати зросли на 64.236.000 руб., або майже на 21 %.

б) Перевищення звичайних доходів України над її звичайними витратами з 1910 року [,] тобто з часу поживавлення на Україні цукрової, залізничної та кам'яновугільної промисловості[,], різко підвищилося, склавши майже 18% відносно загальної суми валових доходів.

в) У складанні доходів України головну роль грав дохід від скарбової винної операції, що склав у 1912 році 170.389.000 рублів, або майже 38%, відносно загальної суми звичайних доходів, а отже, назва “п’яного бюджету” повинна бути із усією справедливістю віднесена до царського бюджету України” [6].

Не маючи у розпорядженні даних про чисті прибутки Державного банку імперії від українських операцій, М. Кривецький визнає, що вони (такі прибутки) у будь-якому разі мали бути не нижчими за четверту частину від усього прибутку Держбанку за 1912 р., який становив 33 млн. руб. Відповідно до державного доходу України за цією статтею мало бути віднесено не менше 8 млн. 250 тис. руб.

Були обчислені й фінанси трьох державних залізниць в Україні, які характеризувалися наступними величинами [1, арк. 25]:

Залізниця	ВАЛОВИЙ ДОХІД	Валові видатки	ЧИСТИЙ ДОХІД
	ТИСЯЧІ РУБЛІВ		
<i>Катерининська</i>	68 736	34 987	33 749
<i>Південна</i>	67 846	37 165	30 680
<i>Південно-Західна</i>	83 301	43 356	39 945
Усього:	219 883	115 509	104 374

Промисловий податок з України склав у 1912 р. приблизно 8 млн. 991 тис. руб. При цьому автором зазначається, що якщо відкинути інші поправки, як наприклад, митні збори та акциз на чай і сірники, які поступали за рахунок України до інших місць, то й за таких обрахунків чисті доходи України за 1912 р., складаючись з перевищення звичайних прибутків над звичайними видатками та 3 % чистого прибутку державного банку, українських залізниць і поправки на промисловий податок, склали значну суму у 201 млн. 815 тис. руб.

З цієї суми слід вирахувати (пропорційно кількості українського населення) витрати по центральному управлінню імперії і по сплаті державних боргів. Загальна сума видатків по імперії, відповідно до вищевказаних статей, складала 460 млн. 928 тис. руб., тому 32/171 цієї суми дають Україні 80 млн. 407 тис. руб. Таким чином, чистий дохід України за 1912 р. склав досить значну суму у 121 млн. 808 тис. руб., тобто Україна з власних коштів передавала цю суму на покриття видатків інших частин імперії, які жодним чином її не стосувалися. При цьому М. Кривецький зазначає, що це і є “та контрибуція, котра була у 1912 році сплачена Україною за честь перебувати областю Імперії Романових” та наголошує на тому, що “контрибуція, котру Україна мала б сплачувати Російській Народній Республіці, побудованій на самодержавництві усіляких Леніних, Бронштейнів, Розенфельдів, Іоффе та ін[ших] була б багато більшою контрибуції, що утримувалася царями” [7].

Приблизні розрахунки цієї (більшовицької) контрибуції викладаються автором у такому вигляді:

“На перше січня 1913 року державні борги Російської імперії склали 8.858.054.000 рублів. За час війни зроблено внутрішніх і зовнішніх боргів близько 27.000.027 мільярдів рублів, та випущено паперових рублів, не забезпечених ні золотом, ані виробленим народним багатством, близько 12 мільярдів. Паперово-грошова інфляція привела Росію до надзвичайного падіння [вартості] рубля, який нині слід цінити лише [у] 15 коп. по відповідності із золотим запасом Государ-

ственного банку й лише у 7 золотих коп. щодо обійнятого шаленою спекуляцією товарного ринку. За падіння рубля мусить заплатити народ: це падіння рівносильне примусовій виїмці з російської народної кишені приблизно 12 мільярдів рублів. Таким чином, у даний момент [мається на увазі кінець 1917 р. – П.Г.-Н.] на шії народу в Росії, що потрапив у рабство темноти й експлуатується Ленінін і К-о[,] висить вже не менше 40 мільярдів рублів боргу”. За таких обставин автор прогнозує, що ліквідація воєнного стану і яке-не-яке відновлення більшовицької руйнації, якщо припустити, що Росія прийде до певної рівноваги вже через 3–4 роки, мусить обійтись її народам щонайменше у 25 млрд. руб. Виходячи з цього, Росія, таким чином (через вказані 3–4 роки), була б обтяжена боргом щонайменше у 72 млрд. руб., з яких не менш 1/3 мало б випасти на Україну як на найбільш багату частину держави. Одночасно відсотків по російському боргу Україна мусила б платити (рахуючи по 6 % на рік) не менш 1 млрд. 440 млн. руб. Як логічний висновок, М. Кривецький зауважує, що “якщо Україна цілком від’єднається від Ленінського Царства, вона уникає 8-мільярдної тяжкості державного боргу та річного податку по сплаті цього боргу у 480.000.000 рублів” [8].

Вихід із стану з державними фінансами, що склався на грудень 1917 р., директор Держбанку і Держскарбниці УНР вбачав у проголошенні самостійної соціалістичної України й у суцільній монополізації, націоналізації і соціалізації промисловості, цін, банків тощо.

Аналогічним було бачення М. Кривецьким й кредитно-грошової ситуації та шляхів її вирішення. За його підрахунками “до [Першої світової] війни на території України працювало 3.660 кредитових установи різного типу. В тому числі знаходилося 161 відділення Акціонерних Банків і Банківських Контор, та 316 товариств Взаємного Кредиту, а всього в межах України до війни малося 477 гнізд спекулятивного кредиту, бо переважна більшість товариств взаємного кредиту, – на думку автора документа, – є розсадником самої неприборканої спекуляції” [9]. Після цього М. Кривецький, спираючись на аналіз стану державних фінансів країн-учасників світової війни, зокрема, Франції (зроблений професором А. Вольським, який на той час мешкав у Києві), доводить невірність твердження про руйнацію уявлень тогочасних економістів про обов’язкову необхідність забезпечення грошових знаків золотом. З цього приводу автор, зокрема, зазначав:

“Золоті запаси емісійних банків усього світу складають нині не вище 30 мільярдів франків, а війна вже обійшлася воюючим державам [...], не менш 700 мільярдів франків, причому короткотермінові зобов’язання народів, що стинаються, складають близько 45 мільярдів франків. Золотий запас французького банку складає близько 5 мільярдів франків, а випуск банкнотів досягає у Франції 21 мільярда франків. Якщо б цінність паперових грошей визначалася золотими запасами національних банків, французький паперовий франк коштував би близько 24 золотих сантинів*, між тим французький паперовий франк розцінювався на Нью-Йоркській біржі у вересні 1917 року у 38 1/2 золотих сантина. Із співвідношень цих фактів витікає, що по[-]перше війна розвіяла упередження, в силу якого курс банкнотів визначався золотими запасами національного банку; по[-]друге, золоті запаси емісійних банків занадто мізерні для того, щоб покривати суми по воєнних витратах і по[-]третє більшість воюючих країн надто переповнені паперовими грішми для того, щоб ці країни могли повертатися шляхом колосальних жертв [до] золотої валюти, що не має ніякого практичного значення” [10].

Виходячи з вищевказаного, М. Кривецький зазначав, що після завершення війни розраховувати на іноземні капітали для відновлення вітчизняної економіки і фінансів не доведеться, адже усі країни знаходяться у кризовому стані й ще приблизно 4–5 років інвестуватимуть кошти у власну економіку. Єдиний вихід – власними силами налагодити народне господарство, запровадити залізнично-кредитове страхування, сільськогосподарську, торгівельну і зовнішньо-торгівельну монополії, тимчасово дозволити існування промислово-приватних підприємств, ввести безмитний контроль тощо, аж до поступового примусового насадження соціалізму. З боку фінансів пропонувалося розпочати необмежений випуск Держбанком банкнот і обертати їх виключно на території своєї країни [11].

Для підняття курсу вітчизняних паперових грошових знаків пропонувалося “перш за все обмежити Україну від приливу російських грошей, курс яких буде, безсумнівно, падати. Україна не буде в силах зупинити падіння рубля” [12]. Крім того, з цією метою необхідно було здійснити штемпельювання російських грошових знаків, що на той час уже перебували в українському обігу, а для новозапроваджених встановити новий курс. Такі рублі мають пройти через українські кредитові установи і поповнять нестачу грошової маси. Приватні ж банки і товариства взаємного кредиту слід беззаперечно націоналізувати. Взагалі ж українську економічно-фінансову сферу, на переконання М. Кривецького, яке, до речі, співпадало з офіційною думкою влади УНР, необхідно буде піддати суцільній соціалізації.

Підсумовуючи свої міркування, директор Держбанку і Держскарбниці вбачав основні першочергові фінансові задачі Генерального Секретаріату УНР в такому:

- а) проштемпелювати російські грошові знаки до 1 березня 1918 р.;
- б) оголосити про те, що проштемпельовані рублі будуть замінені на українські карбованці до 1 січня 1919 р.;
- в) оголосити, що після 1 травня 1918 р. рублі без штемпеля будуть не дійсними на території УНР, а проштемпельовані набудуть нового курсового співвідношення із карбованцем;
- г) не розраховувати на податкові і акцизні збори, а відтак побудувати державні фінанси на засадах монополій [13].

Подальший, після проголошення IV Універсалом Центральної Ради самостійності УНР і заключення українською делегацією Берестейського договору 1918 р. з державами Четверного блоку, розвиток фінансової політики уряду України показав, що накреслені М. Кривецьким перспективи і напрямки, цілком сповідувалися і почали впроваджуватися у життя офіційним Києвом [14]. Після повернення Центральної Ради до столиці 9 березня 1918 р. Рада Міністрів вирішує звільнити Михайла Єремійовича з посади директора Державного банку УНР [15]. Натомість, поряд з такими визначними економістами як М. Гаврилів, І. Ганіцький, А. Вольський, В. Коваль, Х. Барановський, Ф. Королів, К. Мацієвич, П. Линниченко, І. Фещенко-Чопівський та В. Тимошенко, М. Кривецький бере участь у роботі українсько-німецько-австро-угорської комісії, що виробляла проекти торгівельних договорів між УНР та Центральними державами. Створення такої комісії було передбачено ще Берестейською угодою, вона розпочала засідання в Києві з 25 березня 1918 р. (з українського боку уповноваженим був М. Порш, з німецького – посол барон Мум, з австро-угорського – посол граф Форгач) і виробила 5 основних торговельно-цінових угод, що лягли в основу економічної співпраці між УНР, Німеччиною та Австро-Угорщиною [16].

На короткий термін (з 29 квітня до 14 грудня 1918 р.) соціалістичний курс розвитку України частково було перервано існуванням Української Держави у формі Гетьманату П. Скоропадського, під час якого, однак, як і пропонував М. Кривецький керівництву УНР, було розпочато штемпелювання рублів, обмежено ввіз і заборонено обіг окремих рубльових номіналів з плануванням повного обміну всієї маси російських грошових знаків на українські і заборони їхнього функціонування в Україні. При цьому було збережено усі форми власності і свободу фінансово-економічної діяльності [17]. З поваленням Гетьманату і відновленням УНР на чолі з Директорією українським урядом було остаточно заборонено обіг російських рублів на терені держави [18] і відновлено курс на суцільну соціалізацію, націоналізацію і монополізацію вітчизняних економіки і фінансового ринку. Остаточному завершенню і реальному втіленню цих намірів перешкодила Друга україно-більшовицька війна, яка закінчилася поразкою для України, втратою державності і встановленням більшовицького “радянського” режиму.

З поваленням наприкінці 1918 р. буржуазної державності в Україні, яку прагнув створити Гетьман П. Скоропадський, й відновленням соціалістичної УНР на чолі з Директорією, М.Є. Кривецький знов повертається до державотворчої діяльності. В березні 1919 р., під час втечі Директорії з Києва і перебування уряду УНР у Вінниці, як представник партії соціалістів-самостійників, він отримує портфель виконуючого обов'язки народного міністра фінансів УНР у коаліційному Кабінеті проф. С. Остапенка [19]. На цей час в керівництві УНР сталася парадоксальна ситуація, коли Директорія була роз'єднана, її члени знаходилися у різних місцевостях (частина членів Директорії на чолі з С. Петлюрою опинилися у Рівному, а Є. Петрушевич та О. Андрієвський майже цілком самостійно “урядували” в Станіславові). Подібна ситуація склалася і в уряді, який також розпався на кілька частин – одні перебували в Одесі, інші при головному отаманові С. Петлюрі. Після втрати військами УНР Жмеринки, М. Кривецький, разом зі своїм однопартійцем Д. Симонівим, попрямував до Є. Петрушевича в Галичину [20].

Михайло Єремійович не прибув до Рівного, де тимчасово зосередилися державні установи УНР, а тому на початку квітня 1919 р. членом Директорії А. Макаренком замість М. Кривецького обов'язки міністра фінансів було доручено виконувати Б. Мартосу. Річ у тім, що, як і більшість членів партії соціалістів-самостійників, М. Кривецький виступав за передачу головування в Директорії Є. Петрушевичу, а головнокомандувачем над військом призначити отамана Оскілка. Під час приїзду до Бродів представників американського уряду Бахмана та Рейслера для зустрічі з провідниками України, туди прибув і М. Кривецький (разом із делегацією своєї партії). В цей час він веде активну агітацію проти новоутвореного уряду Б. Мартоса і передбачав його швидке падіння [21]. Врешті решт з розколом Директорії на два табори М. Кривецький стає на бік Є. Петрушевича та О. Андрієвського. Останній, на противагу решті членів Директорії і голові уряду УНР, навіть призначив собі у Станіславові окремого керуючого Міністерством фінансів, яким став саме М. Кривецький. Востаннє Михайло Єремійович посів міністерську посаду в квітні 1920 р. під час реорганізації уряду заступником його голови А.Лівицьким в Кам'янці-Подільському.²² Проте скоро, наприкінці травня 1920 р., попередній уряд подався до демісії і було сформовано нову Раду Міністрів з лівих партій. Невдовзі М. Кривецький емігрував до Австрії і зупинився у Відні. Згодом він перебрався до Франції, де й помер 1929 року [23].

Література

1. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923. – Т. 1. Доба Центральної Ради. – Ужгород, 1932. – С. 251–252.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і державного управління України (ЦДАВОВ України). – Ф. 3690, оп. 1, спр. 5, арк. 26; Гнатишак М. Державні гроші України 1917–1920 років. Ілюстрований історично-іконографічний нарис. – Клівленд, 1974. – С. 13.
3. Кікта С. Каталог державних грошей України. – Клівленд, 1974. – С. 15.
4. ЦДАВОВ України, ф. 1064, оп. 1, спр. 28, арк. 1–49.
5. Там само. – арк. 23.
6. Там само. – арк. 24.
7. Там само. – арк. 25.
8. Там само. – арк. 26.
9. Там само. – арк. 28.
10. Там само. – арк. 34.
11. Там само. – арк. 35–36.
12. Там само. – арк. 43.
13. Там само. – арк. 48.
14. Гай-Нижник П. Фінансова політика Української Центральної ради (1917–1918) // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених і аспірантів. – Т. 3. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1999. – С. 356–400.
15. ЦДАВОВ України, ф. 3690, оп. 1, спр. 17, арк. 36 зв.
16. Дорошенко Д. Вказана праця. – Т. 2. – С. 203–204.
17. Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави 1918 р. // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 5% Друга Міжнародна наукова конференція “Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року”. – К.: Головне архівне управління України, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 1999. – С. 102–108.
18. Гай-Нижник П.П. Вихід України в 1917–1919 рр. з російської рубльової зони // Фінанси України. – 1997. – № 10. – С. 120–123.
19. Мартос Б., Зозуля Я. Гроші Української Держави. – Мюнхен, 1972. – С. 9.
20. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції. – К.: Темпора, 2003. – С. 120.
21. Там само. – С. 143.
22. Там само. – С. 158, 400.
23. Гнатишак М. Державні гроші України 1917–1920 років: Ілюстрований історично-іконографічний нарис. – Клівленд, 1974. – С. 179.

Р.І. Делятинський

Особливості суспільно-політичної діяльності греко-католицького духовенства Станиславівської єпархії в контексті політики “доконаних фактів” польської адміністрації в Східній Галичині у 1921 р.

Становлення польської влади в Східній Галичині у 1921 р. відбувалося в умовах гострого суспільно-політичного напруження, спричиненого боротьбою за збереження української державності. Значну роль у цих процесах відіграла греко-католицька церква. Незважаючи на значну увагу до цієї проблеми багатьох